DOI: 10.58242/millifolklor.1150638

ERBİL TÜRKMENLERİNDE RAMAZAN GELENEKLERİ ve AKTARIMI*

Ramadan Traditions and Transmission in Erbil Turkmens

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ŞİMŞEK**
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA***

ÖZ

Değerler ve kültür şüphesiz bir milletin gerçek varlığını ortaya koyar. Dolayısıyla bir milletin var olabilmesi; ana dilini, folklorunu, gelenek-göreneklerini, örf-adetlerini, millî benliğini, değer yargılarını muhafaza edip kendi kültürüne sahip çıkması ile mümkündür. Yeryüzünde büyük bir alana yayılan Türk devlet ve topluluklarının dil, kültür ve edebiyatlarının bilimsel yöntemlerle araştırılıp incelenmesinin Türk dünyasında dil, kültür, folklor ve edebiyat birliğine büyük katkısı olacaktır. Bu çalışmada, Erbil Türkmenlerinin kültür unsurlarından "Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri" ve özellikle Ramazan ayı denince ilk akla gelen "Sini-Zarf" oyunu ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; Erbil'de yaşayan Türkmenlerin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı adet, gelenek ve göreneklerini bizzat burada yaşayanlardan elde edilen verilerle bilimsel olarak tespit edip bu kültür unsurlarının aktarımına katkıda bulunmaktır. Bu incelemeyi yapabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve saha araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Saha araştırmasında; görüşme tekniklerinden "Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği" uygulanarak Erbil'de ikamet eden, kendi milli kültürüne dair bilgisi olan ve gelenek-görenekleri uygulayan, sosyal çevresi geniş yedi Erbil Türkmeni ile görüşülmüştür. Özellikle görüşme yapılacak kişilerin hem kültür aktarımında gelecek nesiller için rolü olacak gençlerden hem de şimdiki nesillere kültür aktarımını bizzat yapmakta olan orta yaşlardan olması sağlanarak kaynak kişilerin kuşaklar arası geçiş dönemlerinden Türkmen bireyler olmasına özen gösterilmiştir. Irak'ta Türkmenler; Musul, Erbil, Kerkük, Diyale, Selahattin ve bu illere bağlı onlarca ilçe, nahiye ve köyde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bununla birlikte başkent Bağdat başta olmak üzere farklı nedenlerden dolayı Irak'ın muhtelif illerinde yaşayan binlerce Türkmen'in bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bölgelerde 2010 ve sonrasında özellikle Erbil'de uygulanan nüfus politikaları sonucunda eskisine nazaran daha az Türkmen ikamet etmekte olsa da Türkmenler milli ve kültürel varlıklarını yeni nesillere aktararak korumaya çalışmaktadır. Erbil'de yaşayan Türkmenlerin kendi kültür unsurlarının yaşatılması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması, bölgedeki varlıklarını gelecekte de devam ettirebilmesi açısından çok önemlidir. Kültürün yaşatılması ve devam ettirilmesi; gelenek ve görenekler, adetler, somut veya soyut kültür ve sözlü halk dili unsurlarının korunması ve yaşatılması ile gerçekleşir. UNESCO'nun Ekim 2003'te Genel Kurul kararı ile kabul ettiği "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması" sözleşmesinde belirtildiği üzere "Somut olmayan kültürel miras" alanları içerisinde "Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler" de gösterilmiştir. Sözleşmede "Koruma" terimi somut olmayan kültürel mirasın varlığını güvence altına almaktadır. Koruma şu unsurlar ile mümkündür: "Belgeleme, Araştırma, Kimlik Saptama, Koruma, Geliştirme, Kuvvetlendirme, örgün ve örgün olmayan eğitimle kuşaktan kuşağa Aktarma". Erbil Türkmenlerinde "Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı" gelenekleri, somut olmayan kültürel miras içinde yer alan ve nesillerden nesillere aktarılan kuvvetli toplumsal ritüellerdendir. Araştırmamız bu nedenle Erbil Türkmenlerinin kültür aktarımının en kuvvetli şekilde hissedildiği Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde bu alanda yapılan araştırmalarla ilgili literatür taraması yapılmış, bu doğrultuda Irak ve Erbil Türkmenleri ile ilgili bilgilendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde; Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenek, görenek ve adetleri ile ilgili genel bilgiler verilmiş ve Erbil'de yaşayan çeşitli meslek ve değişik yaş gruplarından Türkmenlerle Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı ile ilgili yapılan görüşmelerin bulguları belirtilip analiz edilmiştir. Son bölümde görüşme bulguları analizleri temelinde, Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinin kültür aktarımdaki rolü tespit edilerek Erbil Türkmenlerinin milli kültür unsurları tespiti ve kültür aktarımı ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlayabilecek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler
Erbil, Türkmen, Ramazan, gelenek, Sini Zarf.

* Geliş tarihi: 29 Temmuz 2022 - Kabul tarihi: 27 Ocak 2023
Şimşek Pınar; Demirkaya, Hilmi. "Erbil Türkmenlerinde Ramazan Gelenekleri ve Aktarımı", *Millî Folklor* 139 (Güz 2023): 106-119

** Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bil. Böl. Türkçe Eğitimi ABD, Antalya/Türkiye, simsekp@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1205-4490.
*** Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dekanlığı, Antalya/Türkiye, hdemirkaya@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4456-580X.

ABSTRACT

Values and culture undoubtedly reveal the true existence of a nation. Therefore, for a nation to exist; it is possible by preserving its mother tongue, folklore, traditions, customs, national identity, value judgments and protecting its own culture. Researching and examining the languages, cultures and literatures of Turkish states and communities spread over a large area in the world with scientific methods will contribute greatly to the unity of language, culture, folklore and literature in the Turkic world. In the study, "Ramadan and Eid-al-Fitr traditions", which are among the cultural elements of the Erbil Turkmen, and the "Sini-Zarf" game, which comes to mind first when the month of Ramadan is mentioned, are discussed. In this direction, the aim of the study is to determine the Ramadan and Eid-al-Fitr customs, traditions and customs of the Turkmen living in Erbil with the data obtained from the people living here and to contribute to the transmission of these cultural elements. In order to carry out this review, document analysis and field research methods, which are among the qualitative research methods, were used. In field research, seven Erbil Turkmen who live in Erbil, have knowledge of their own national culture and practice customs and traditions, and have a wide social circle, were interviewed by applying the semi-structured interview technique. Attention was paid to ensure that the interviewees were both young people who will have a role in cultural transmission for future generations, and middle-aged people who transmit culture to current generations, and that the participants were Turkmen individuals from intergenerational transition periods. Turkmens in Iraq live intensively in Mosul, Erbil, Kirkuk, Diyale, Selahattin and dozens of districts, sub-districts and villages connected to these provinces. However, it can be easily said that there are thousands of Turkmen living in various provinces of Iraq for different reasons, especially the capital Baghdad. Even though there are fewer Turkmen residing in these regions, especially in Erbil, as a result of the population policies implemented in 2010 and after, Turkmens try to protect their national and cultural assets by transmitting them to new generations. The cultural elements of the Turkmens living in Erbil alive, protecting and transmitting them to future generations is very important for the Turkmen to continue their existence in the region throughout history. Keeping culture to live and maintaining; customs and traditions, tangible or intangible culture and verbal and nonverbal folk language elements are achieved by preserving and keeping the means alive. As stated in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage adopted by UNESCO in October 2003, "Social practices, rituals and feasts" are among the domains of intangible cultural heritage. The term “safeguarding” in the Convention assures the existence of the intangible cultural heritage. Safeguarding is possible with the following elements: “Documentation, research, identification, protection, development, strengthening, transmission through formal and non-formal education”. The traditions of "Ramadan and Eid-al-Fitr" in Erbil Turkmen are strong social rituals that are included in the intangible cultural heritage and transmitted from generation to generation. For this reason, our research is limited to the traditions of Ramadan and Eid Ramadan, in which the cultural transmission of Erbil Turkmens is felt most strongly. In the first part of the research, a literature review was made about the researches in this field, and in this direction, information was given about the Iraqi and Erbil Turkmens. In the second part; general information about the Ramadan and Eid Ramadan traditions, customs and traditions of the Turkmen of Erbil was given and the findings of the meetings held with Turkmen from various professions and different age groups living in Erbil about the Month of Ramadan and Eid Ramadan were indicated and analyzed. In the last section, on the basis of the analysis of the interview findings, the role of the Erbil Turkmen's Ramadan and Eid Ramadan traditions in cultural transmission has been determined and suggestions have been made that can contribute to the scientific studies to be made on the identification of national cultural elements and cultural transmission of the Erbil Turkmen.

Keywords

Erbil, Türkmen, Ramadan, tradition, Sini Zarf.

Giriş

Milli değerlerin, dilin, gelenek ve göreneklerin, adetlerin ve topyekûn kültürün aktarımı ancak bu değerlere sahip insan topluluğunun onu yaşatmasıyla gerçekleşir. Yaşatmaktan kasıt, değerlerin bir devamlılık silsilesi içinde uygulanması ve sonraki nesillere yazılı, sözlü ve davranışsal olarak aktarılmasıdır. Milli kütür aktarımında SOKÜM (Somut Olmayan Kültürel Miras) içinde yer alan kutlama ritüellerinden Ramazan ayı ve bayram gelenekleri Müslüman toplumlar için önemli bir yer tutar. Müslüman Türklerin, dünyanın geri kalanında da gereklerini yerine getirdiği ve kutladığı Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı, Irak’ta Türkmen bölgelerinden Erbil’de de her zaman büyük mutluluk ve coşkuyla karşılanmaktadır. Erbil Türkmenleri Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı’na dair kültürel olarak aktarılan sosyal davranışlar geliştirmekte ve bunları gelenek-

selleştirmektedir. Bu çalışmayla; Erbil Türkmenlerinin Ramazan geleneklerine dair uygulamaları, geleneklere bakış açıları ve bu geleneklerin kültür aktarımındaki rolünü ortaya koyarak yapılacak somut olmayan kültürel mirasa dair akademik çalışmalara katkı sağlamak istenmektedir. Bunun için, Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı ritüellerine dair akademik kaynaklardan elde edilen bilgiler ve konu ile ilgili görüşme yapılan Erbil Türkmeni kaynak kişilerden alınan bulgular incelenerek değerlendirilmiştir.

Bin yıldan fazladır Irak'ta yaşayan Irak Türkmenlerinin bulunduğu Türk bölgeleri günümüzde Telafer, Musul ve Kerkük bölgelerinde bir hat üzerinde yer alır ve Bedre kasabasına doğru devam eder. Irak'ta Türkmenler, yoğun olarak; Erbil, Musul, Kerkük, Selahattin, Diyale illerinde ve bu illere bağlı Telafer, Kuştepe, Altunköprü, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Dakuk, Kifri, Hanekin, Mendeli, Karahan, Kızlarbat, Bedre vb. ilçe ve nahiyelerin yanı sıra başkent Bağdat'ta yaşamaktadır. Irak Türkmenleri, uygulanan nüfus politikalarından olumsuz etkilenmekle birlikte Anadolu'nun devamı olarak bu bölgelerde varlığını sürdürmektedir.

Irak'ta Türkmenlerin önemli yerleşim merkezlerinden biri de Erbil'dir. Türkmenlerin eski yerleşim merkezlerinden biri olan Erbil'de 1990 yılına kadar Türkmen nüfusu yoğunluğunu korumuştur. Uygulanan nüfus politikalarından en çok etkilenen Türkmen şehrinin Erbil olduğu söylenebilir. Erbil'de Türklerin yoğun yaşadığı mahalleler bölünmüş ve Türkmenler buralardan dağıtılmıştır. 2006 istatistiklerine göre Erbil'deki Türkmen nüfusunun yaklaşık 250.000–400.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Doğan, 2018: 3-4). Ayrıca, genel olarak yapılan nüfus istatistiklerinde, gerçeğinden çok daha az Türk nüfusu gösterme eğilimi olduğunu da belirtmek gerekir.

Literatürde Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerine dair doğrudan bir akademik çalışmaya rastlanmadığı söylenebilir. Bu alanda daha ziyade Irak Türkmenleri, Irak kültürü, Irak Türkmen kültürü, folklor ve Irak Türkmen halk dili, Erbil ağzı ve sözlü kültürü gibi konu başlıklarında akademik çalışmalar yapılmış, bu çalışmaların çok az bir kısmında, genel bilgiler içinde Erbil ve Erbil'de yaşayan Türkmenlerden kısaca bahsedilmiştir. Jırjees (2016), çalışmasında Irak'ta Türkmen varlığının oluşumunu ve Irak Türkmen Türkçesi içinde Erbil Türkmen ağzını biçim bilgisel olarak incelemiştir. Naznaz (2014), yüksek lisans tezinde Irak-Erbil yöresinin mezar kültürünü; diğer bir çalışmasında Naznaz (2022) Erbil yöresinin mutfak kültürünü ele almıştır. Yusuf Kendirli (2007), genel olarak Irak Türkmenlerini konu alan çalışmasında; Irak'ta Türkmen varlığı, Türkmen kültürü, gelenekleri, siyasi yapılanmaları konularını ele almıştır. Alkaki (2021), Irak'ta yaşayan Arap, Türkmen ve Kürtlerin kültürleri arasında benzerlik ve farklılıkların incelendiği çalışmasında, genel olarak Irak Türkmenlerinin bayram geleneklerinden de bahsetmiştir. Bayatlı (2011), Irak Türkmenlerinin folkloruyla ilgili çalışmalarında genel olarak Irak Türkmen halk kültürünü; diğer bir çalışmasında Diyale Türkmenlerinin halk kültürünü ele almıştır (Bayatlı 2020). Rıza Çobanoğlu, çalışmasında Irak folkloru içinde Telafer Türkmenlerinin folklorunu ele almıştır (Çobanoğlu 2017). Halil Süleyman Assaflı'nın, "Erbil'in sosyal tarihine bakış" anlamına gelen "Lemehat içtimâiyye an Tarih Erbil", adlı Arapça eserinde; 1970 yılına kadar Erbil'in tarihi, halkın sosyal yapısı ve dokusu, düzeni, mahalle ve sokak adları, Erbil'in köklü aileleri kısaca tüm özellikleri verilerek Erbil'in bir Türkmen şehri olduğu vurgulanmaktadır (Kevseroğlu 2013).

Sinan Tahsin ise çalışmasında Erbil yöresi Türkmenlerinin sadece sözlü kültür ürünlerini ele almıştır (Tahsin 2014). Bu bağlamda tekrar vurgulamak gerekirse, doğrudan Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerine dair bir

saha çalışması ve bir akademik çalışmaya rastlanmadığı söylenebilir. Erbil Türkmenlerinin; kültür, dil, gelenek ve göreneklerinin canlı olarak yaşatıldığı ve kültür aktarımının daha net görüldüğü Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri daha fazla akademik çalışmaya konu olmalıdır.

Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinde sözlü kültür unsurları da önemli bir yer tutmaktadır. Irak Türkmenlerinin konuştukları ağızlar, Oğuz Türk lehçesi içinde Azerbaycan Türkçesi kolu altında yer alır. Benderoğlu, (1989) çalışmasında Irak Türkmen Ağızlarını; "1. Kerkük ve Tavuğ ağzı, 2. Tuzhurmatı ağzı, 3. Telafer ağzı, 4. Kifri ve Karatepe ağzı, 5. Hanekin ve Kızlarbat ağzı, 6. Erbil ve Altunköprü ağızları şeklinde sınıflandırmıştır. Bilal (2015: 9-10) Erbil Türkmen Ağzı adlı yüksek lisans tezinde Erbil ağzının özelliklerini örneklerle açıklamıştır. Hidayet Kemal Beyatlı, "Irak Türkmen Türkçesi" kitabında, Irak Türkmen bölgelerinde il ve ilçelere farklı zamanlarda göç edip yerleşen Türk boylarının Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının farklılaşmasına sebep olduğunu belirtmiştir (Beyatlı 1996:329). Şahbaz (1979: 6), Irak Türkmen Türkçesinin tarihte Irak Türkmenleriyle temas eden Moğol, Arap ve Fars unsurlarının dilinden de etkilendiğini belirtmiştir. Muhsin Kevser Nuri çalışmasında Erbil'e yerleşen boylar ve kavimlerin Erbil Türkmen ağzı üzerinde tesirlerinin olduğunu, az da olsa Arapça ve Farsça kelimelerin bulunduğunu, özellikle Arapçanın Osmanlı'da resmi dil olması sebebiyle daha fazla yer aldığını ifade ederek, Erbil ağzını ana hatlarıyla şöyle belirtmiştir:

> -Erbil ağzında "g" ler "c" olarak, "k"ler ise "ç" ile "s" arası bir sesle ifade edilir.
> -Erbil ağzında 2. Şahıs iyelik eki "v"dir. Bu ek 3. Çoğul şahıs için "vuz-vüz" olmaktadır.
> -Şimdiki zamandaki "yor" eki (ır-ir-ırı-iri-uru-ürü) ekleriyle; öğrenilen geçmiş zaman (-p-ıp-ip-up-üp) ekleriyle ifade edilir.
> -Şahıs zamirleri ise; (men, sen, o, biz, siz, olar) ve (bilem, bilev, bilesi, bilemiz, bilevuz, bileleri) şeklinde ifade edilir.
> -Erbil ağzında "soru" ekinin olmadığı, sorunun "vurgu" ile ifade edildiği belirtilmiştir (Kevser Nuri 1987: XI-XII).

Sözlü kültürün güçlü olduğu Türkmenlerde, hoyratların Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri içinde ayrı bir yeri vardır. Erbil'deki Türkmenlerin, Türkçe yönünden beslendiği en önemli kaynak konuşma dili, yani yaşayan dil dediğimiz yöre ağzıdır. Erbil Türkmenleri yöre ağzı Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı'nda söylenen hoyratlarda kendini gösterir. Irak Türkmen Türkçesi Erbil ağzıyla söylenen hoyratlara örnekler:

Saçuv ipekti senüv
Cemaluv tekti senüv
Bu sevda deryahına
Kim elüv çekti senüv. (Kasapoğlu 2012: 45)

Burhan Yaralı'nın "*Ervil'den Erbil'e Destan*" adlı esrinden (Sangar 2018: 274).
Ey Gökbörü
Kale Erbil ortası
Çoktan beri cihandadır bu sesi
Kanındadır hiç çıkmaz sevdası
Tarihleri oku tanı Erbil'i

Burhan Yaralı'nın "*Gönülden Gönüle Hoyratlar*" adlı esrinden (Sangar 2018: 342).
Bayram ayı...
Göründü bayram ayı

Toydan sonra nankara
Hoşgeldi bayram ayı

Burhan Yaralı'nın "*Son Pınar*" adlı esrinden (Sangar 2018: 194).
Yüzü ak olduk
Çalıştık yüzü ak olduk
İki bayram aşından
Yemedik uzak olduk

Erbil Türkmenlerinde Ramazan Ayı ve Ramazan Bayramı Gelenekleri

Çalışmada Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı'ndaki gelenek ve görenekler, kaynakçada belirtilen akademik kaynaklar ve kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve bulgulara göre incelenmiştir. Saha araştırmasında; görüşme tekniklerinden "Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği" uygulanarak Erbil'de ikamet eden, farklı mesleklerden yedi Erbil Türkmeniyle görüşülmüştür. Özellikle görüşme yaptığımız kaynak kişilerin hem kültür aktarımında gelecek nesiller için rolü olan gençlerden hem de şimdiki nesillere kültür aktarımını bizzat yapmakta olan orta yaşlardan olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin gönüllü olmasına ve uzun süredir Erbil'de yaşıyor olmasına da dikkat edilmiştir. Kaynak Kişiler, uyruklarını "Irak-Türkmeni", İkametlerini, Erbil'in Farmanbaran, Dolarawa, Hasarok, Zanko, Şiyan, Minare, Rasty mahalle ve semtleri olarak belirtmişlerdir. Kaynak kişilerin ifadelerinden en az altı kuşaktır Erbil'de yaşıyor oldukları söylenebilir. Bu durum, Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinin konu alındığı araştırmanın önemi açısından oldukça kıymetlidir.

Erbil Türkmenlerinde özellikle Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri diğer geleneklerden farklı özellikler taşır. Ramazan ayında özellikle çokça tüketilen gıdalar stoklanır. Naznaz (2022), bölgede Ramazan ayı hazırlıklarına iki üç hafta öncesi başlandığını belirterek; evlerde "tiri-saç ekmeği" denilen kuru yufka açıldığını, kuzular ve tavuklar kesilerek, temizlenip derin dondurucularla yerleştirildiğini, bu günlere özel tatlıların (çöpme tatlısı, kuliçe pastası) yapıldığını, ifade etmiştir. Ayrıca Ramazan sofralarının vazgeçilmez içeceklerinden birinin üzüm suyu olduğunu, Kuliçe pastasının Erbil yöresinin adeta bayram simgesi haline geldiğini belirtmiştir.

Türkmenlerin çoğu, Ramazan ayını oruç, namaz ve Kuran-ı Kerim okuma gibi ibadetlerle geçirmektedir. Camilerde teravih namazı kılınıp teravih namazı sonrası, kaynak kişilerin de belirttiği üzere geleneksel Ramazan ayı oyunu olan Sini Zarf oynanmaktadır. *Ramazan ayında Türkmenler oruç tutar, ramazan geceleri Sini Zarf oyunu oynar* (KK4). Erbil'de, Türkmen bölgelerinde Ramazan davulculuğu da Ramazan gelenekleri içinde yerini alır. *Ramazan ayında akşamları kalabalık iftar sofraları kurulur, ara sıra akrabalar iftara davet edilir* (KK3). Ramazan ayı geleneklerinden en önemlisi iftarda misafir ağırlanması ve kalabalık iftar sofraları kurulmasıdır. *İftar sonrası evde ya da camide teravih namazı kılınır* (KK3). Kaynak kişinin de belirttiği üzere iftar sonrası dini vecibe olarak evde ya da camide teravih namazı kılınmaktadır.

Ramazan Bayramından bir müddet önce büyükler ve çocuklar için yeni kıyafetler hazırlatılır. *Bayrama yakın günlerde herkes bayram kıyafeti almak için çarşılara ve alışveriş merkezlerine gider* (KK3). Terziler bu gelenek gereği bayram öncesi çok yoğun olur. Sadece terziler değil, diğer esnaflar da (kıyafet dükkânları, manavlar, kasaplar, şarküteri ürünleri satanlar) yoğun olur ve iyi gelir elde ederler. Çünkü Türkmenler bayrama hazırlık için, yeme içmeden giyime, tüm alışverişlerini bayramdan önce tamamlar. *Ramazan Bayramı öncesi Ramazan ayının son günlerinde temizlik yapılır. Kadınlar*

kıyafet, etek ve takılarını hazırlar (KK5). Erbil Türkmenleri de diğer Türk ve Müslüman topluluk ve milletlerde olduğu gibi Ramazan Bayramı öncesi Ramazan ayının son günlerinde yapılan hazırlıklar içinde temizliğe büyük önem vermektedir. Kaynak kişilerin de belirttiği üzere Ramazan ayının son günleri ve özellikle Arife günü evlerde bayram temizliği telaşı yaşanmaktadır. Erbil Türkmenlerinde Ramazan Bayramı hazırlıklarına dair gelenekler içinde temizliğin nesillerdir bir davranış biçimi olarak yer alması; geleneğin sağlık, mutluluk, birlik ve beraberlikle ilişkili tutulduğunu göstermektedir.

Ramazan ayı boyunca oruç tutan bölge halkı, Ramazan Bayramı için birçok hazırlık yapar (Murad 2009: 500). Ramazan Bayramı hazırlıklarında ve bayram geleneklerinde, kaynak kişilerin verdiği bilgiye göre; çocuk, genç, yetişkin ve yaşlıların farklı hazırlık görevleri ve davranışları olduğu görülmektedir.

Bayram öncesi yetişkinlerin hazırlıkları kadar çocukların heyecanları da dikkat çeker. Çocukların arife günü ve oruç tutulan son günlerin akşam saatlerinde bir araya gelerek maniler okuduğu kaynak kişilerin verdiği bilgilerde mevcuttur (KK3, KK5). Najdat Murad (2009: 502). "Çocuklar da bayrama birkaç gün kaldığı zaman sabırsızlanıp mahalle ve sokaklarda nağmeli bir eda ile "Bayrama qaldı bir hafta Helli biberli köfte", arife gününde ise "Yarın bayramdı bir qaşuğ, ayrandı" tekerlemelerini söyler." ifadesiyle bayram gelenekleri içinde çocukların söylediği manilere örnek vermiştir.

Kaynak kişinin*; Bayrama girmeden fitre ve zekatlar ihtiyaç sahiplerine verilir. Bayramlar özellikle Müslüman toplumlarda yardımlaşma ve kucaklaşma günüdür* (KK4), ifadesinden; Ramazan ayında ihtiyaç sahiplerine her ailenin fitre ve gücü yetenlerin zekât verdiği görülmektedir. Dinî yükümlülük gereği bu gelenekte fitre, ailenin üye sayısı ve mali imkanına göre, ülkenin ekonomik durumu da dikkate alınarak din adamlarının belirteceği bir miktarda verilir. Kaynak kişiler, fitrenin bayramdan önce verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ramazan ayında Türkmen aile ve komşular arasında yiyecek ikramları olur (Alkaki 2021: 87).

Ramazan Bayramı öncesi arife gününde, kaynak kişilerimizin çoğu ve diğer kaynaklarda belirtildiği üzere, diğer Türk ve Müslüman topluluk ve devletlerindeki gibi, Erbil Türkmenleri de ikindi namazından sonra mezarlıkları ziyaret etmeye gider ve geçmişlerinin (ölülerin) ruhuna Fatiha Suresi okur (Alkaki 2021:88). Diğer taraftan bazı kaynak kişilerimiz ise mezar ziyaretinin bayram namazı sonrasında gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. "*Namazdan sonra, gruplar halinde mezarlık ziyaretine gidilir ve dua edilir. Böylece bayram başlamış olur* (KK.5)". Kaynak kişilerden alınan bilgiler incelendiğinde Erbil Türkmenlerinde Arife günü ikindi vakti veya bayram namazı sonrası mezar ziyareti yapıldığı; mezar temizleme, bakım, su dökme adetleri yanı sıra buhur ve mum yakma gibi âdetlerinin de bulunduğu görülmektedir. Eski Türk geleneklerinden kalma buhur yakma geleneğinin de mezar temizleme, toprağa su verme gibi ata kültü nedeniyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Erbil Türkmenlerinin bayram günleri kutsal yerleri ziyaretlerine benzer bayram geleneği uygulamaları Kerkük, Musul, Diyala ve Selahattin'de bulunan Türkmenlerde de görülebilmektedir. Kerkük'te bayramın ikinci ve üçüncü günleri kadınların "Danyal Peygamber'i" ziyaret ettikleri ve camide uzun saatler geçirip avluda kadın ve çocukların "külçe" yedikleri ve "çevirke" kırdıkları belirtilmektedir (Alı 2019:111). Bayramlarda ve özel günlerde kutsal yerlerin ziyaretleriyle ilgili bir diğer gelenek de Diyala'nın Hanekin ilçesinde veli, sahabe, imam ve ermiş kişilerin kutsal mekânlarında ziyaretçiler, kurban kesmek, adak adamak, bez bağlamak gibi bir takım pratik ve uygulamalar icra etmektedir (Bayatlı 2010:109).

Kaynak kişiler dinî bayramlarda ve özellikle Ramazan Bayramı'nda giyilmek üzere bayrama özgü giysilerin olduğunu belirtmişlerdir. *Bayrama özgü giysiler vardır.*

Erkekler için: Salta (Bir tür ceket), zubun, gömlek, kemer, puşi ve ayakkabı. Kadınlar için: Yelek, gömlek, şalvar, başa takılan ay yıldız desenli şapka veya taç (KK6). *Çoğu zaman Türkmenler yeni kıyafetler hazırlar bayram için. O kıyafetlerden en belirgini de Türkmen toplumunun kullandığı "Murathan" (merahani) adındaki kıyafettir* (KK4). *Bayram sabahı herkes kıyafetlerini giyip süslenir* (KK5). Çocuklar yeni kıyafetlerini bayram sabahı giyer, bayram öncesi giymeleri istenmez. *Ramazan Bayramı sabahı, bayram için alınan bayram kıyafetleri giyilir* (KK3). Kaynak kişilerin ifadelerinden; erkekler için salta (ceket), Zubun, gömlek, kemer, puşi ve ayakkabı; kadınlar için yelek, gömlek, şalvar, ay yıldız desenli şapka veya taç gibi giysilerin Ramazan Bayramı'nda giyildiği anlaşılmaktadır. Erbil Türkmenlerinin Ramazan Bayramı'na özgü giysileri Türkmen folkloruna ait milli giysiler olmakla birlikte yeni neslin geleneksel kıyafetlerin yanında daha çok güncel kıyafetler giydiği söylenebilir.

Çocuklara bayram sabahı harçlık verilir ve çocuklar oyun parklarına giderek harçlıklarını harcarlar. Gençler kendi yaş gruplarıyla kafelerde toplanır. Yaşlılara bayram ziyareti yapılır (KK3). *Bayramda çocuklar büyüklerin ellerinden öper, büyükler de çocuklara şeker ve bayramlık dağıtır, küçükler büyükleri ziyarete gider, büyükler de sevgi dolu bir yürekle küçüklere kapısını açar* (KK4). Kaynak kişilerin verdiği bilgiler incelendiğinde; bayramda aile büyükleri, akrabalar ve komşular ziyaret edilir, kalabalık bayram sofraları kurulur. Küçüklerin, genellikle gruplar halinde büyükleri, yaşlı ve hastaları ziyaret ettiği, elini öptüğü ve onların da çocuklara harçlık verdiği, çocukların harçlıklarını aldıktan sonra birlikte oynadığı anlaşılmaktadır. Erbil Türkmenlerinin Ramazan geleneklerini her yaş gurubunun katılımıyla yaşamakta olduğu ve bunun da bayramın geleneksel tutum ve davranış biçimlerinin gelecek nesillere aktarılmasını kolaylaştırdığı görülmektedir.

Bayram ziyaretine gelen misafirlere ikram edilmek için çeşit çeşit "Kuliçe" kurabiyeleri yapılır (KK3). Kaynak kişinin belirttiği "Kuliçe yapma" geleneğinin, Irak'ın muhtelif yerlerinde yaşayan Türkmenler arasında olduğu gibi Erbil Türkmenlerinin Ramazan Bayramı hazırlıklarındaki önemi büyüktür. Halk arasında "Külçe, Kliçe, Klice, Kuliçe" isimlendirmeleriyle anılan bu tatlı, bir hamur işidir. Külçe, kavurmalı, hurmalı, şekerli vb. farklı içeriklerden oluşabilir. Külçeleri yapmak için hane halkına komşular da yardım eder ve sırayla her ev için yapılır. Bu durum toplum bireyleri ve komşular arasında bir dayanışma göstergesi sayılır. Külçe çeşitleri tepsilere dizilir. Pişirme şekli ev, ocak ya da tandırda olmakla birlikte pastacılardan hazır bir şekilde de satın alınabilir. Erbil Türkmenlerinin Ramazan Bayramı geleneklerinde özel bir "Bayram aşı" da bulunur. "*Bayram sabahı erkekler bayram namazına giderken hanımlar evde bayram aşını kurar* (KK3). Bayram aşı; letke (kaysı), kuru fasulye, pilavlık pirinç, tavuk budu veya etten oluşur. (Murad 2009: 501). Kaynak kişilerin belirttiği üzere, Erbil'de her Türkmen ailesinin kendi bütçesi elverdiği ölçüde bayram sabahları bu aşı hazırladığı ve kalabalık sofralarda yediği görülmektedir. Bayram için hazırlanan lezzetlere kaynak kişilerimiz şu örnekleri vermiştir: *Bayram için Sanza (Yağda kavrulmuş makarna), Boğursak (Yağda pişirilmiş hamur), Katlama, Kuliçe (Çörek) gibi yemekler bol miktarda hazırlanır* (KK5). *Bayramda yenmek üzere sabah pilav, kayısı, şahmahşi, tavuk ve fasulye gibi türlü yemek ve tatlılar yapılır, klice (Baharatlı bir hamur işi) de yapılır.* (KK2) Türkmenler bayram namazından sonra kahvaltı yerine "Bayram Aşı" yerler. Bayram için hazırlanan bayram aşında; *Pilav, muhakkak kırmızı et ve tavuk eti ayrı ayrı hazırlanır* (KK6). Ramazan Bayramının ilk günü sabahı için hazırlanan aşlar, bayram günleri boyunca eksildikçe tamamlanarak devam eder. *Bayram günleri (üç gün) hazırlık ve ikramlar devam eder* (KK6).

Ramazan Bayramı, Erbil Türkmenleri için giyimden, yiyeceklere, etkileşimsel davranışlardan yardımlaşmaya kadar yoğun geleneksel ritüeller içinde geçtiğinden toplumsal etkileşim ve kültür aktarımının kuvvetli olduğu görülmektedir. *Özellikle bayram gelenekleri her zaman bir milletin asaletini ve varlığını gösteren önemli göstergeler olmuştur* (KK1). *Bayramlar akrabalık bağını güçlendirmek ve dargınlıkları gidermek için çok faydalı geleneksel ve dinî etkinliklerdir* (KK4). Kaynak kişilerden alınan bilgiler incelendiğinde Erbil Türkmenleri için Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri; kültür aktarımı, aile birliği ve gelecek nesillere bırakılacak kültürel miras, akraba ve yakın ziyaretleriyle birlik ve beraberliğin kuvvetlendirilmesi ve milleti bir arada tutma konusunda önemli bir role sahiptir.

Erbil Türkmenleri için Ramazan Bayramı özellikle bayram günleri yaşanan etkileşim dolayısıyla birlikteliği kuvvetlendirici gelenekler barındırmaktadır. *Bayramların toplumsal kaynaşmaya büyük etkisi vardır. Çünkü bayram günleri Türkmenler birbirini ziyaret ederek bayram kutlar ve bu vesile ile uzun zamandır birbirini görmeyenler hasret giderip sohbet eder* (KK3). *Geleneksel bayramlar aile, mahalle, köy ve hatta tüm milletin fertlerini esas alan bir halk bayramı olup fertler arasındaki ilişkileri düzenler ve dostluk, birliktelik duygularını güçlendirir* (KK5). Kaynak kişilerden alınan bilgiler incelendiğinde, Erbil Türkmenlerinde Ramazan geleneklerinin toplumsal yaşam için faydalı olduğu, bayram sofralarının birlik ve beraberliği arttırdığı, bayram adetlerinin aileden topluma doğru sirayet eden bir etkisi olduğu, bayramların bir buluşma ve etkileşim zamanı olduğu anlaşılmaktadır. Erbil'de Türkmenlerin toplumsal yaşam ve birlikteliğin göstergesi olan kalabalık sofralar ve muhtaçlara yardım bilinci Musul, Kerkük ve Telafer gibi diğer Türkmen bölgelerinde de baskın şekilde görmek mümkündür. Bakır ve Pekin, (2018: 92-94) Türkmen aşiret yapılanmasının çok fazla görüldüğü Telafer'de de kalabalık sofraların kurulması ve muhtaçlara yardımların yapılmasının yaygın olduğunu belirtilmektedir.

Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinde toplumsal yardımlaşma alışkanlıkları da dikkat çekmektedir. *Ramazan'da iftarlar kalabalık olur ve bu mübarek ayda durumu iyi olmayanlara erzak yardımı yapılır* (KK4). *Bayramlar özellikle Müslüman toplumlarda yardımlaşma ve kucaklaşma günüdür. Erbil'de bayram günlerinde önce Türkmen halkı tarafından ihtiyaç sahibi aileler belirlenir ve bayram için gerekli bütün ihtiyaçları giderilir. Bu da Türkmen toplumunun birbirine daha samimi yaklaşmasını sağlar* (KK4). *Müslümanlar için bayramlar yardımlaşma ve paylaşma kültürü ile küçüklerin, komşuların, çocukların, meslektaşların, yurttaşların ilişkilerini düzenler; kişiler arası sorunların giderilmesine vesile olur* (KK5). Kaynak kişilerden alınan bilgiler incelendiğinde Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı'nın geçmişten günümüze yardımlaşma, kucaklaşma, birbirinin ihtiyacını görme, paylaşma, ilişkileri düzenleyici ve kişiler arası sorunları giderici özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleri, kültür aktarımı içinde, toplumsal yardımlaşma ve paylaşmaya dair önemli bir rol üstlenmektedir.

Kaynak kişiler, Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinin eski zamanlara nazaran değişim gösterdiğini de ifade etmişlerdir. *Türkmen toplumunda bayram gelenekleri çok fazla değişime uğramıştır. Bunlar artık geleneklerin daha az yerine getirilmesi ve akraba ziyaretlerinin daha az gerçekleşmesi* (KK4). *Teknolojinin gelişmesiyle şimdiki bayramlarda akraba ziyaretleri azalmış telefonla görüntülü konuşma daha fazla tercih edilir olmuştur* (KK5). *İhtiyaç sahipleri için iftar düzenleme gibi adetler eskiye göre azalmıştır.* (KK1). Kaynak kişilerin ifadelerinden, Erbil Türkmenlerinin Ramazan

ve Ramazan Bayramı geleneklerinde teknoloji, zaman ve ihtiyaçların değişmesi sebebiyle olumlu olumsuz değişimler yaşanmakta, akraba ziyaretlerinin azaldığı ve ziyaretlerin kapsamının daraldığı görülmekte ve bayram harçlığı, bayram sabahı kalabalık bayram aşı sofraları kurulması gibi bazı geleneklerin uygulanmasının eskiye göre azaldığı anlaşılmaktadır.

Erbil Türkmenlerinin Ramazan ve Ramazan Bayramı geleneklerinde, özellikle kalabalık sofralar, bir araya gelmeler, ziyaretler ve oyunlar içinde karşımıza sözlü halk edebiyatı ürünü olarak hoyrat ve türküler çıkmaktadır. Katılımcılara göre sözlü kültüre dini bayramlar ve özellikle Ramazan Bayramı gelenekleri içinde çokça rastlanır. Kaynak kişilerden hoyrat örnekleri:

Bayram geldi hoş geldi, Gewlim he sani tapar,
Deng geldi sarhoş geldi, Girinalgiwlu yapar,
Millete asbabbayladi, Qorbanam o ellwa,
Bize ali bos geldi, Bayram külçesin yapar (KK3).

Bayram gelmiş neyime aman anam garibem,
Kan damlar yüreğime aman anam garibem,
Bayram gelmiş neyime aman anam garibem,
Kan damlar yüreğime aman anam garibem (KK2).

Erbil Türkmenleri Ramazan Bayramı'nda genellikle "Kerem usulü" olarak bilinen Kerem ile Aslı hikayesinde geçen şiirleri uşak ve hicaz makamında söylemektedir. *Bayramlarda Yunus Tütüncü Hoyratları daha çok tercih edilir* (KK6*). Ramazan Bayramı'nda Türkmen radyo ve kanallarında Türkmen şarkıları dinlenir. Eski bayramlardan beri çok bilinen "Kalenin dibinde bir taş olaydım" türküsü herkesçe dinlenir, söylenir* (KK3). Ayrıca Erbil'de yeni kuşakların bayramlarda yeni türkülerin okunduğu özel geceler hazırladığı bilinmektedir. Kaynak kişilerden alınan bilgiler incelendiğinde Erbil Türkmenleri Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinde türkü ve hoyratların önemli bir yeri olduğu ve bu sözlü kültür ürünlerinin birlik beraberliği ve geleneklerin yeni nesillere aktarılmasını daha kolay sağladığı anlaşılmaktadır.

Erbil Türkmenlerinde Bir Ramazan Ayı Geleneği: "Sini-Zarf" Oyunu

Ramazan ayında dikkat çeken Türkmen geleneklerinden biri de gençlerin sahura kadar hoyratlar ve türküler eşliğinde "Sini Zarf" oyunu oynamasıdır. Geleneksel Türkmen oyunları içinde yer alan Irak Türkmenlerine has en önemli oyunun, "Sini Zarf" oyunu olduğu söylenebilir. Ramazan ayında oynanan bu oyunun, artık geleneğin içinde bir unsur değil de geleneğin ta kendisi olduğu görülmektedir. Bu oyunu daha çok 25-50 yaş arasında bulunanlar oynamaktadır. Bununla beraber 17'sinden 70'ine kadar insanların da oynadığı sık sık görülmektedir (Terzibaşı 1974: 1). Ayrıca Bayatlı (2007), "Kerkük Kahvehaneleri (Çayhaneleri)" adlı çalışmasında; Kerkük'te kahvehanelerde "Sini Zarf" ve "Yüzük Saklama" oyunlarının Ramazan ayı boyunca takımlar oluşturularak oynandığını belirterek, oyunların nasıl oynandığına dair bilgiler vermiştir.

Sini Zarf oyunu sadece Ramazan ayına mahsus bir oyun olup Irak Türkmenleri içinde özellikle Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı gelenekleri içinde başat öneme sahiptir. Erbil'de, Ramazan ayı gelenekleri denince akla ilk gelen geleneğin Sini-Zarf oyunu olduğu söylenebilir. Kaynak kişinin de belirttiği gibi Sini Zarf oyunu *Ramazan gecelerinde iftar veya teravih sonrası oynanır. Erkekler kafelerde toplanıp gruplara ayrılıp müsabakalar düzenler. Yarışmada kazanan takıma bir sini baklava getirir, yenilenler ve arkadaşlara dağıtılır* (KK3). Kaynak kişilerin Sini Zarf oyuncularıyla ilgili ifadelerinde her ne kadar eski zamanlarda kahvehanelerde ve günümüzde kafelerde daha

çok erkeklerin bulunması dolayısıyla erkek oyuncuların oynama oranı daha çok olsa da "Oyun geleneği, kuralları veya oyun kültüründe" cinsiyet ayrıştırmasına rastlanmadığı görülür. Yeni nesilde, günümüzde kahvehane, kafe, restoran gibi yerlerde cinsiyet fark etmeksizin oynandığı görülür. Ramazan'da Sini Zarf oynamak nesilden nesile aktarılan tarihi bir gelenek olmuştur. Genellikle iftar ve teravih sonrasında oynanmaya başlayan bu oyunun, sahura kadar devam ettiği söylenebilir.

Günümüzde Irak Türkmenlerinin yaşadığı bölgelerin genelinde oynanan bu oyun Kerkük ve özellikle yeme içme kültürünün gelişkin olduğu Erbil'de Türkmenler tarafından çok oynanmaktadır. *Daha eski zamanlarda Sini Zarf oyununda Kerkük ve Erbil takımları rekabet ederdi* (KK1). Kaynak kişilerin belirttiği bu rekabet Türkmenler arasındaki kaynaşmayı, dayanışmayı artırmaktadır. Ramazan ayında, birçok Irak Türkmen bölgesinin her birinde Sini Zarf takımları oluşturularak oynanan Sini Zarf oyunu, milli, folklorik bir oyun haline gelmiştir. Günümüzde Erbil'de iftar sonrası Sini Zarf oynama alanlarında turnuvalar düzenlenmekte ve turnuvayı kazananlara turnuva düzenleyenlerin ödüller verdiği bilinmektedir.

Oyunun oynanışı ve kurallarıyla ilgili katılımcı kişilerin ifadeleriyle bilgi vermek gerekirse; *Türkmenlere özel bu oyun, karşılıklı üçer kişiyle oynanır. Metal, oval bir tepside 11 adet zarf adı verilen fincan ve bir boncukla oynanır. Kendine özel boncuk hesapları vardır. Bu oyunun özelliği ise sadece ve sadece Ramazan gecelerinde oynanmasıdır* (KK6). *Üç kişi ile iki takım arasında oynanan oyun, çayhanelerde ve açık alanlarda oynanır ve oyunda bir taraf zarı (*boncuğu*)bir fincanın altına saklar ve karşı taraf ise zarfi bulmaya çalışır* (KK7). Kaynak kişilerin ortak ifadelerine göre Sini Zarf oyunu üçer veya dörder kişilik takımlar halinde de oynanır ve sini (tepsi) üzerindeki 11 adet "zarf" adı verilen fincandan birisinin altına yerleştirilmiş renkli boncuk bulunmaya çalışılır. Ata Terzibaşı Hocamızın "Irak Türkmenleri Arasında Sini Zarf Oyunu ve Psikolojik Değeri" isimli tebliğinde yer alan Sini Zarf oyunu hakkındaki ayrıntılı anlatımında oyun süreci ve kuralları ile ilgili bilgiler kısaca aşağıdaki gibidir:

> …Normal olarak altı oyuncunun katıldığı Sini Zarf oyununda, üçerli iki takıma ayrılan oyuncular bir kilim üzerinde sini etrafında daire olarak oturur. Her takımda en az bir usta ve iki yardımcı bulunur. Yardımcılar ustanın önünde perde oluşturacak bir battaniyeyi yukarıdan aşağıya doğru tutar. Usta siniyi kucağına alarak boncuğu fincanlardan birinin altına saklar… Usta siniyi birkaç kez çevirerek ya da doğrudan karşı takımın önüne koyar. Karşı takımın ustası da siniyi çevirebilir…Her oyuncu sırayla üç oyun oynar yani üç kez sini alır. Boncuğu bulan oyuncu ise tekrar sini alma hakkı kazanır. Takımlardan hangisi yüz puanı önce toplarsa ilk dönemi kazanmış sayılır. Buna "Denge" denir… (Terzibaşı 1974: 2).

Ramazan ayı geleneği olan "Sini Zarf" oyununun, aynı zamanda Türkmen kültürünün dil aracılığı ile kültür aktarımına da zemin olduğu görülür. Oyunlar samimi, kültürel olarak birleştirici ve tatlı bir rekabet içinde geçer. Oyun sırasında ve sonunda karşılıklı "Hoyrat Atışması" yapılır (Terzibaşı 1974: 2). Özellikle halk edebiyatı ürünleri olan türkü ve hoyratlarda Irak Türkmen Türkçesi Ağızları karşılaşmaları olmaktadır. Hoyrat atışmalarında Irak Türkmen Türkçesi ağızlarının karşı karşıya geldiğini belirtmek yanlış olmaz. Çünkü Erbil Türkmen'i oyuncuların karşısına zaman zaman farklı bölgelerden gelen oyuncular yer almaktadır. Kaynak kişinin de ifadesiyle *Ramazan geceleri Sini Zarf oyunu ile eğleniriz, Sini Zarf oyunu oynarken çekişen takımlar hoyratlar-maniler söyler, birbiriyle atışır* (KK4). Örnek vermek gerekirse Erbil'in Tuzhurmatu ilçesinden, Dakuk ve Altunköprü'den oyuncular ve seyirciler bir araya gelir. Ramazan ayı akşamları Sini Zarf oyununda, çeşitli maniler, türküler ve atışmalarda Erbil Türkmen ağzı sözlü kültür geleneği olarak kendini gösterir. Örnek:

Ne ğem var
Ud kemanda neğem var
Bir gevlimin sarayı
Bak içinde ne ğem var. (Erbil Ağzı) (K.K,1973).

Somut olmayan kültürel miras ürünlerinden biri olarak Irak-Erbil Türkmenleri Ramazan gelenekleri içinde bulunan Sini Zarf oyununun dikkat çeken bir diğer yönü iletişim becerileri içinde jest ve mimiklerin ve vücut dilinin oyunun yönünü tayin etmede önemli bir rolü olduğudur. Oyuncular karşı takım oyuncularını hoyratlar söylenirken, konuşurken veya sessizken dikkatle inceler ve jest ve mimik ifadelerinden ya da vücut dilinden yola çıkarak boncuğun hangi zarfın içinde olduğunu bulmaya çalışır. Bu duruma dair Terzibaşı oyunun psikolojik değerlendirmesinde oyuncuların boncuğu bulmalarına dair: "Kelimelerden anlam çıkarmak, heyecan belirtilerini ölçmek, şahsi tutumu değerlendirmek" hususlarına dikkat çekmiştir (Terzibaşı 1974: 5). Bu bağlamda düşündüğümüzde karşı takım oyuncuları, boncuğu saklayan oyuncuların ses tonları ve vurguları jest-mimik ve vücut dillerini inceleyerek iletişimsel ipuçları bulup boncuğa ulaşmayı denemektedir. Bir Ramazan geleneği oyunu olan Sini Zarfta iletişim dilinde vücut dili de önemli mesajlar verir. Bu bağlamda göz, baş, el ve kol hareketleri ve vücudun genel durumu takım oyuncuları tarafından yorumlanmaktadır. Sözlü ve sözsüz iletişimin unsurları, boncuğun yerinin doğru tahmini incelenerek yapılır. Bu bağlamda, Erbil Türkmenleri için bir Ramazan geleneği olan Sini Zarf oyununun etkileri içinde; dilin, kültür aktarımında hem sözlü hem sözsüz olarak kullanmasının da bulunduğunu belirtmek gerekir.

Ramazan boyunca oynanan geleneksel "Sini Zarf" oyunu, Erbil Türkmenleri için, kaynaşma, dayanışma ve birleştiriciliği ile kültürel bir ürün ve milli bir gelenek olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, oyun esnasında söylenen Hoyrat ve atışmaların, sözlü kültür unsurları olarak Ramazan ayı geleneğini daha kalıcı hale getirdiğini ve kültür aktarımına olan katkısını da belirtmek gerekir.

Sonuç

Gerek bölgedeki Türk varlığı ve kültürünün devamlılığı gerek Türk Dünyası milli kültürü ve folkloruna yönelik karşılaştırmalı bilimsel çalışmalar için Erbil Türkmenlerinin gelenekleri aracılığıyla milli kültürlerini yaşatma çabaları ve kültür aktarım araçlarını tespit etmek oldukça önemlidir. Bu çalışmada Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleriyle ilgili, Erbil'de yaşayan Türkmen kaynak kişilerden ve konuyla ilgili literatür taramasıyla bilimsel kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.

Kaynak kişilerden elde edilen bulgulara göre, Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı'nda Erbil Türkmenlerinde gelenek haline gelen davranışlar şu şekilde özetlenebilir:

Ramazan ayında çok tüketilen gıdalar evlerde stoklanır ("*tiri-saç ekmeği" denilen kuru yufka açılır, kuzular ve tavuklar kesilerek temizlenip derin dondurucular*a *yerleştirilir*). Ramazan sofralarının vazgeçilmez içeceklerinden biri olan üzüm suyu hazırlanır. Ramazan ayı ve bayramda; bu günlere özel tatlı ve çörekler (*klice, çöpme, kuliçe vb*.), yemekler (*bayram aşı, sanza, boğursak, şahmahşi, vb*.) yapılır. Kalabalık iftar ve bayram sofraları kurulur. Bayram namazından sonra kahvaltı yerine "Bayram aşı" yenir. Kuliçe tatlısı Erbil yöresinin adeta bayram simgesi haline gelmiştir.

Ramazan ayı boyunca Ramazan davulculuğu yapılır. Ramazan ayının son günlerinde özellikle Arife günü bayram temizliği, Arife günü ikindi vakti veya bayram namazı sonrası mezar ziyareti yapılır. Ziyarette mezar temizleme, bakım, su dökme adetleri yanı sıra buhur ve mum yakma vb. davranışlar vardır.

Bayrama özgü geleneksel ve yeni giysiler; (*erkekler için, salta, zubun, gömlek, murathan, kemer, puşi ayakkabı vb.; kadınlar için yelek, gömlek, şalvar, başa takılan ay yıldız desenli şapka veya taç vb*.) hazırlanıp bayram sabahı giyilir. Çocukların yeni kıyafetlerini bayram öncesi giymeleri istenmez.

Bayramda çocuklar ve gençler genellikle gruplar halinde büyükleri, yaşlı ve hastaları ziyaret eder ve onların elini öper, büyükler çocuklara harçlık verir.

Ramazan ayı boyunca iftar veya teravih sonrası sahura kadar, genellikle kahvehane ve kafelerde, takımlar halinde müsabakalar düzenlenerek hoyratlar ve türküler eşliğinde "Sini Zarf" oyunu oynanır. Müsabakada kaybeden takım bir sini baklava getirir ve baklava, hep beraber (kazanan, kaybeden, izleyen) yenir.

Erbil Türkmenlerinde Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinin, ritüellerinin yaşatılması, gelecek nesillere aktarılması, korunması, kültür aktarımındaki rolü ve bu konuda yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlayabilecek sonuç ve öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Erbil Türkmenleri, Ramazan ayı ve Ramazan Bayramlarında, aile birliğine önem vererek, akraba ve yakın ziyaretleriyle birlik ve beraberliğin güçlendirilmesini sağlamaktadır. Her yaştan Erbilli Türkmen'in Ramazan ve Ramazan Bayramı'nın sağladığı sosyal ortamlarda etkileşim içinde olması söz konusu geleneklerin güçlü bir kültür aktarım aracı olduğunu gösterir. Bu da bize gösterir ki Erbil'de, Türkmenlerin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı gelenekleriyle, somut ve somut olmayan kültürel miras aktarımı gerçekleşmektedir.
- Erbilli Türkmen ailelerin geçmişten günümüze Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinde yer alan; yardımlaşma ve paylaşma, bayramın birleştiriciliğinin insan ilişkilerini düzenlemesi ve ihtiyaç sahiplerine yardım çalışmalarında birlik olma gibi geleneklerin, sosyal ilişkileri düzenlemeyi ve sosyal yardımda iç dinamikleri harekete geçirmeyi sağladığı anlaşılmaktadır.
- Erbil Türkmenlerinin, geçmişten günümüze Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerinde yaşanan değişimlerin farkında olması ve olumsuz değişikliklerden rahatsız olması, kültür aktarımında bilinçli tercihle "Olumlu aktarım seçiciliğini" ortaya çıkarabilir. Erbil Türkmen'i kaynak kişilerle "Olumlu ve olumsuz kültür aktarımına" yönelik yapılacak bilimsel çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.
- Erbil Türkmenlerinin Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı geleneklerini yaş gruplarına göre değişen görev ve uygulamalarla yaşatması, Türkmenlerin birlik ve beraberliğinin Türkmen toplumunun her kademesinde ve kuşaklar arasında doğru bir etkileşimle sağlanabildiğini gösterir. Özellikle Ramazan ve Ramazan Bayramı'nın ve diğer bayramların geleneklerinde gerek kuşaklar arası gerek cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre değişen rol etkisinin incelenmesi, kültür aktarımı açısından fevkalade önemlidir.
- Günümüzde tüm toplumlar için kabul etmek gerekir ki; yeme içme kültürü ve gelenekleri sosyal etkileşimin en üst seviyeye çıktığı zamanlardır. Bu bağlamda Erbil'de Türkmenlerin Ramazan ve Ramazan Bayramı gelenekleri içinde geleneksel yemek kültürünün, kültürel miras aktarımında çok etkili olduğu söylenebilir. Ramazan Bayramı'na özgü yiyecek ve içeceklerinin bulunması, bunların neşeyle bir arada tüketilmesi Türkmenlerin Ramazan Bayramı ruhunu kuvvetle hissetmelerini ve gelecek nesillere aktarmalarını sağlar.
- Ramazan'da yeme içme gelenekleri içinde etkili uygulamalardan biri de sözlü kültür gelenekleridir. Erbil Türkmenleri Ramazan ayında, geleneksel Sini Zarf oyunu sırasında ve gelenekselleşmiş türkü, hoyrat ve manilerle kültürel mirası aktaran bir "Ramazan dili" oluşturmuş ve bu dil birlik ve beraberliğe hizmet etmiştir. Ramazan'a

ve Ramazan Bayramı'na dair sözlü kültür geleneği ayrı bir bilimsel çalışma alanı ortaya çıkartmaktadır. Türkmen kültüründe Ramazan ayı ve bayramlarda söylenen sözlü kültür ürünleriyle kültür aktarımının tespit edilmeye çalışıldığı akademik çalışmalar, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayacaktır.

- SOKÜM unsurları içinde geleneklere ait oyunlar, hatta zamanla bu geleneklerin karşılığı haline gelen oyunların kültür aktarımı araçları içindeki yerleri yadsınamaz. Erbil ve Irak'ın muhtelif yerlerinde yaşayan Türkmenler başta olmak üzere diğer Türkmenler için geleneksel Ramazan ayı oyunu Sini Zarf gibi geleneksel oyunlar üzerine ayrı akademik çalışmalar yapılabilir. Sini Zarf gibi geleneksel oyunların; kültür aktarımına, sözlü kültürde halk edebiyatı ürünlerine, Irak Türkmen Türkçesi Ağızlarına, Türkmen geleneğinde sözlü-sözsüz iletişime etkisi ve katkısının farklı akademik çalışmalarla incelenip değerlendirilmesi gerekir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %60; İkinci Yazar %40.
ETİK KOMİTE ONAYI: Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 28.07.2022, 277 Sayılı Etik Kurulu Kararı ile çalışma etik onayı almıştır.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Makalede, "kaynak kişi" bilgileri, kodlanarak şu şekilde gösterilmiştir: (KK1: Kaynak Kişi 1, KK2…).

KAYNAK KİŞİLER

KK 1: Selahattin Şükür, 52, Üniversite, Akademisyen, 12 Haziran 2022 / Erbil
KK 2: Samal Jarses, 48, Lise, Ev Hanımı, 11 Haziran 2022 / Erbil
KK3: Fikret Lutfu, 37, Üniversite, Akademisyen-Avukat, 12 Haziran 2022 / Erbil
KK4: Ali Antar, 26, Lise, Gazeteci, 11 Haziran 2022 / Erbil
KK5: Ercan Kasap, 25, Lise, Muhasebeci, 11 Haziran 2022 / Erbil
KK6: Şahin Selim, 29, Lise, Memur, 12 Haziran 2022 / Erbil
KK7: Dilzar Maruf, 36, Lise, Memur, 11 Haziran 2022 / Erbil

KAYNAKÇA

Alı, Ebek Sabah. "*Kerkük'te İçtimai Hayat-Folklor- Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme*". Yüksek lisans tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.

Alkaki, Ranya. "*Irak'taki Arap, Türkmen ve Kürt Folkloru Arasındaki Benzerlikler ve Farklıklar*". Yüksek lisans tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi, 2021.

Aydoğan, Bekir. "Sini Zarf Oyunu". https://www.aa.com.tr/tr/dunya/erbilde-ramazan-aksamlarinin-vazgecilmez-eglencesi-turkmen-sini-zarf-oyunu/2564421 (Erişim tarihi 15.04.2022).

Bakır, Abdülhalik ve Pekin, Süyleyman. "Irak Türkmenlerinin Mazlum ġehri Telafer*", Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* (2018): 64-116.

Bayatlı, Necdet Yaşar. *Diyale Türkmen Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Bağdat: Irak Tercümanlar Birliği Genel Merkez Yayınları, 2020.

__. "Irak Türkmenleri Arasında Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyat Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcılar", *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (Yaz 2018): 61-82.

__. "Irak-Diyale İlinin Hanekin İlçesinde Ziyaret Yerleri (Kutsal Mekânlar) ve Bu Yerler Etrafında Oluşan İnanç Ve Ratiklerde Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (2010): 109-118.

__. *Irak Türkmen Halk Kültürü Araştırmaları*, Ankara: Berikan Yayınları, 2011.

__. "Kerkük Kahvehaneleri (Çayhaneleri, Çayxaneleri)". *Edebiyat Otağı dergisi* (2007): 37–39.

Benderoğlu, Abdullatif. Irak Türkmen Dili. Dil Bilgisi ve Karşılaştırma (II. Baskı), Bağdat: Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müd. Kültür Yayınları Dairesi, 1989.

Beyatlı, *Hidayet Kemal. Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

Çetinkaya, Kübra Bal. *X, Y, Z kuşağı… peki ya ötesi*., Ankara: Bilim Genç *TÜBİTAK Yayınları,* 2020.

Çobanoğlu, Rıza. *Telafer Folkloru, İstanbul*: Kerkük Vakfı Yayınevi, 2017.

Doğan, Soner. "*Irak Türkmenleri*". Araştırma 68, İnsamer, Haziran 2018.

Irak'ta Hz. Zekeriya Bayramı. Haber 7, https://www.haber7.com/ortadogu/haber/895529-irakta-hz-zekeriya-bayrami, (Erişim Tarihi 25.12.2022).

Jırjees, Nıhat Dıler. "*Erbil Türkmen Ağzı: Biçim Bilgisi*". Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Kasapoğlu, Adnan. *Üçüncü Simge*. Erbil: Fuzuli Matbaası. 2012.

Kendirli, Yusuf. "*Irak'taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi*". Yüksek lisans tezi, Malatya: Malatya İnönü Üniversitesi. 2007.

Kuzeci, Şemsettin. "*7 Ekim Türkmen Milli Bayramı*", http://www.kerkukgazetesi.com/1556-2 25.06.2012. (Erişim Tarihi 25.12. 2022).

Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Edebiyat Lügatı (Tahirü'l-Mevlevî*). İstanbul: Enderun Kitapevi, 1973.

Murad, Najdat Yashar. "*Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi* ". Doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 2009.

Naznaz, Tawfeq. "*Irak-Erbil Yöresi Mezar Kültürü*". Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2014),

__. "Erbil Yöresi Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* (2022): 91-113.

Necat Kevseroğlu, Halil Süleyman Assaflı, http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=26459 06.01.2013, (Erişim Tarihi 29.12.2022).

Nuri, Muhsin Kevser. "*Erbil ve Amirli Ağızları*". Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

Sangar Azeez Omer, "*Iraklı Türkmen Şair Burhan Yaralı'nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*" Yüksek Lisans Tezi Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Shahbaz, Hussin Hassan, "Kerkük Ağzı". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1979.

Tahsin, Sinan. "*Irak-Erbil Yöresi Türkmenlerinin Sözlü Kültürü Ürünleri (İnceleme-Metinler)*". Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. 2014.

Terzibaşı, Ata. "*Irak Türkmenleri Arasında Sini Zarf Oyunu ve Psikolojik Değeri*". I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Tebliğleri, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi, 1974.

Zana, BİLAL. "*Erbil Türkmen Ağzı*". Yüksek Lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.